

Ferge Zsuzsa 85 éves születésnapjára

Gönczöl Katalin

Lesz-e az alattvalóból állampolgár?

*Egy országban, ahol nem sikerült a szolgalelkűséget kiirtani,
ott szolgalelkű szociális munkások kellene.
Ferge Zsuzsa¹*

A nyolcvanas évek elején egy kora tavaszi, de még ködös délutánon a lejtős Alma utcában kapaszkodtunk felfelé Fazekas Mariannával. A romos, aládúcolt lépcsőházból jutottunk be a barátságos, meleg Ferge-hajlékba, ahol nyolc-tíz szakma lelkes képviselője zsíros kenyér és tea mellett már sokadik alkalommal tervezgette a szociálpolitika képzési programját. Eddig alig jutottak egyről a kettőre, minden résztvevő vergődött saját szakmai béklyóiban, akadozó párbeszéddek és heves viták váltogatták egymást. A társadalomtudományi kutatásokban jártas szociológusok, jogászok, pszichológusok, pszichiáterek, gyermekvédők, gyógypedagógusok és – egyetlen kriminológusként – jómagam csak egy dologban értettek egyet, nevezetesen abban, hogy szükség van az új kihívásoknak megfelelni képes szociálpolitikusokra, akik a terepen is szakszerű támogatást tudnak nyújtani az egyre több rászorulóknak, partnerként pedig hajlandóak

¹ Ferge Zsuzsa: Nem cserélek elveket. Életút-beszélgetések. Készítette: Weiller Katalin. Norman Libor, Budapest, 2016. 203. o.

együttműködni a hatóságokkal és a nyomokban már létező civil szervezetekkel. Ahogyan teltek az órák, a feszültség a cigarettafüst töménységével egyenes arányban nőtt. A füstre érzékenyek előbb távoztak, így – ott, akkor – szakmai hátrányba kerültek. Szerencsére később konszenzusra jutottunk: a továbbiakban egyszerre csak egy személy gyűjthetett rá.

A jelenlévők között mindig akadt már külföldi terepgyakorlattal is rendelkező, „igazi” szociális munkás, aki magabiztosan és határozott kritériumokkal írta körül az ideális szociálismunkás, szociálpolitikus szakmai ismérveit. Ezek között mindig szerepelt a klienssel való érzelmi azonosulás, a tartós, intenzív személyes kapcsolat, a példaadásra törekvés, a boldogítani akaró missziótudat. Ez az attitűd közelebb állt néhány résztvevő szakmai hitvallásához, míg másoktól, különösen a szociológusoktól és tőlünk, jogászoktól viszont egyre távolabb.

Nekünk a legfontosabb szempontunk az érdekérvényesítő készség fejlesztése, az ebben való támogatás és ismeretátadás volt. Mi azt szerettük volna elérni, hogy a szociálisan, erkölcsileg kiszolgáltatott alattvaló az alapvető jogait ismerő, azt érvényesíteni tudó állampolgárrá váljon. Nem szeretetszolgálatot

képzeltünk el, nem akartunk példaképek lenni. A rászoruló kis közösség legstabilabbnak tűnő tagjai számára szeretnénk volna növelni azt az erkölcsi és tudástőkét, amely előbb-utóbb önálló aktivitásra ösztönzi őket, mobilizáló erővé válik számukra, mégpedig szigorúan abban a kulturális és szociális környezetben, amelyben otthonosan mozognak, és amelyet sajátjuknak érznek. Nem vártuk el azt, hogy hozzánk alkalmazkodjanak, ellenkezőleg, az volt a meggyőződésünk, hogy nekünk kell hozzáértő együttérzéssel és szakértelemmel támogatni reális terveiket. Nem az egy kliens – egy szakértő formációban, hanem valamilyen kisközösségi együttműködésben gondolkodtunk. Más szóval a klienskezelés helyett a komplex esetkezelést tartottuk célravezetőnek. Nem hittünk például abban, hogy az alkoholista családfő gyógyítása sikerre vezethet a közvetlen környezete, az érintett család és az azt támogató társszakmák tevékeny együttműködése nélkül. A társszakmák hálózati együttműködő rendszeréről szőttünk terveket és egy olyan szociálpolitikáról, amely e szemléleti modellhez szolgál keretül.

Milyen alapon láttunk erre reális politikai esélyt a nyolcvanas évek elején Magyarországon? Belátom, hogy politikailag és szakmailag mi, a kisebbségben levők bizonyultunk idealistáknak. Mentségünkre csak az szolgálhat, hogy híján

voltunk minden demokratikus politikai tapasztalatnak, viszont sokat olvastunk a jóléti értékvalságból éppen kilábaló nyugati demokratikus országokban megvalósult kétféle modell működéséről, a német, a skót, a holland és a svéd gyakorlatról, sőt később a helyszínen is alaposan elemezhattuk ezek hatékonyságát. Amúgy már tudtuk arról, hogy a saját szakmánkban megnőtt az érdeklődés a reformgondolatok iránt, és mi is hozzájárultunk ahhoz, hogy ezekből minél több tanulmány kerüljön Kilényi Géza, Kulcsár Kálmán vagy Pataki Ferenc asztalára.

Megjegyzem, pályafutásom alatt többször tapasztaltam azt, hogy amikor egy képzési programon dolgozik az ember, akkor a szokásosnál intenzívebben foglalkoztatja a jövő, folyamatosan azokra a kiképzett fiatal szakemberekre gondol, akik a megszerzett tudás birtokában majd társai lehetnek az új értékek megteremtésében.

Zsuzsa közös szakmai életünknek erről az izgalmas élményéről így emlékezik meg a nemrégien megjelent kitűnő életútinterjú-kötetében: *„A rögeszme úgy szólt, hogy ebben az országban mindenekelőtt állampolgárt kell ’építeni’. A nyomorultaknak és a szegényeknek úgy segítsen, hogy közben jogaira ráébressze*

őket. Nem pszichológiai pátyolgató, hanem öntudatra, méltóságtudatra és jogokra ébresztő. Úgy is mondhatnám, hogy bizonyos értelemben szociológiaibb és politikaibb szociális munkát akartam, mint ami végül kialakult.² Jó lett volna, ha ezt a „rögeszmét” akkoriban pontosan ismerjük. Egy-egy megbeszélés, vita után sokkal kevesebbet keseregtünk volna a képzés kialakításában résztvevő jogász és kriminológus kollegáimmal. Zsuzsa azonban ezekben a vitákban a megismerés vágyától hajtva leginkább csak kérdezett és a tőle megszokott figyelemmel hallgatta végig az egymástól nagyon eltérő álláspontokat. Tapasztaltabb és diplomatikusabb volt, mint mi. Figyelt a megvalósíthatósághoz nélkülözhetetlen hazai hagyományokra, az új hivatás iránti szakmai és politikai fogadókésziségre és más itthoni adottságokra. Ha ezt nem teszi, akkor nem áll össze az első tanterv szerkezete és 1990-ben még féllegálisan sem indulhatott volna be a képzés az ELTE-n. Két és félévtizeddel később gyakran megtapasztaltam azt, amit Zsuzsa most így foglalt össze. *„A szociális munka az emancipáció funkció helyett sokkal inkább elment a medikális, egyéni „esetkezelő” irányba. Jelenleg is nagyjából itt tartunk, ha a bürokratikus kötöttségek mellett egyáltalán eddig sikerült*

² I. m. 200. o.

eljutni, és amit én őszintén szólva nem mindig kedvelek. Vagyis a rögeszmém nem valósult meg.”³

1995-2001 között ombudsmanként hálásan gondoltam vissza az Alma utcai lakásban eltöltött délutánokra, hiszen nagyon sokat hasznosíthattam azokból a vitákból, amelyek ott zajlottak le. És persze az akkor már öt éve folyó szociálismunkás-képzésben szerzett tapasztalatokból is. Kriminológusként is tudtam, hogy nehéz dolgunk lesz a panaszosokkal, a hatóságokkal és a társszakmák művelőivel. A szociális képzésben szembesültem igazán az emberi jogok érvényesítésének nehézségeivel egy új és nagyon törékeny demokrácia viszonyai között.

A panaszosokat arról kellett személyre szóló levelekben szakmai érvekkel győzködnöm, hogy a demokratikus jogállami keretek között csak az emberi jogaik védelmében, alkotmányos visszasság megállapítását követően tudunk valamilyen segítséget nyújtani. Az ombudsman nem tudja megvédeni az embereket az élénk tempóban megindult piacgazdaság vadhajtásai által okozott sérelmekről, azoktól a bátornak tűnő, kockázatos piaci befektetések okozta károktól, amelyek megtérítését még mindig a korábban

³ Uo.

még gyámkodó államtól várták el, mint például 1995 tavaszán a Lánchíd 2000-ügyben.⁴ Nem tudtuk megakadályozni a korábban tartósnak látszó munkahelyek elvesztéséből származó reménytelenség kialakulását. Méltányossági segélyekről sem tudtunk gondoskodni.

Kezdetben az általunk megállapított alkotmányos visszasságok orvoslásában az érintett hatóságok közül szinte egyik sem fogadott bennünket partnerként. A hatalom központi és helyi képviselői féltve őrizték és védtek a korábbi rendszer és eljárási rend hagyományait. A tévedhetetlenség tudatában utasították el az emberi jogok védelmére alapozott érveinket. Ezen a helyzeten később javított a szövetségessé vált, nagyon színvonalas korabeli média, az illetékes parlamenti bizottságokban kialakult érdeklődés, és a tematikus, átfogó vizsgálatok nyilvános elemzése, amely közérthetően tárta fel a legkiszolgáltatottabbak emberi jogi helyzetének tarthatatlanságait. E vizsgálatok alanyai között egyaránt szerepeltek diákok, elmeszociális otthonok lakói, hajléktalanok, a totális rendszerek hierarchiájának végpontján szolgálatot teljesítő rendőrök, a büntetés-végrehajtás beosztott

⁴ <http://www.heol.hu/heves/kek-hirek-buivar/tizenhet-ev-utan-jogeros-itelet-a-lanchid-2000-ugyben-462429>.

alkalmazottai, tűzszerészek, a délszláv háború menekültszállásokon élő áldozatai vagy a nyugdíjuktól jogellenesen megfosztott írók, művészek.

A kezdeti időszakban a hivatásrendekkel sem sikerült szövetséget kötnünk. Saját, belső szakmai értékeik elleni támadásnak, ahogy akkor neveztük, „szakmai vagyonekobbzásnak” fogták fel például azt a kezdeményezésünket, amely a gyermekvédelmi jelzőrendszer kiépítését, működtetését szorgalmazta. Súlyos, néha gyermekhalállal végződő szülői veszélyeztetés eseteiben a büntető eljárással párhuzamosan arra kértük a helyi önkormányzatokat és az illetékes hatóságokat, hogy feltáró jellegű vizsgálatokban állapítsák meg az esetleges munkajogi, hivatásrendi, etikai felelősségét azoknak a helyi szakembereknek, akik észlelték a veszélyt, de nem tettek meg időben mindent a súlyos tragédiák megelőzésére. Minden ilyen kezdeményezés kudarccal végződött, a vizsgálatok addig nem találtak felelőst, amíg az Országgyűlés el nem fogadta az ajánlásunkat a jelzőrendszer kiépítéséről és, jóval később, az együttműködés megtagadásával járó jogkövetkezményekről.⁵

⁵ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. 17.§ (3) bek. Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott személyek, szolgáltatók,

A példákat tovább szaporíthatnám az Igazságügyi Minisztériumban szerzett tapasztalataim felidézésével, számos, mára szakmai kudarcnak is tekinthető, akkor még ígéretesnek tűnő, kísérlet leírásával. Ilyen volt például 2003-ban a társadalmi bűnmegelőzési stratégia bevezetése és a pártfogó felügyeleti rendszer reformja, majd később az áldozatvédelmi, áldozatsegítési törvénytervezet kidolgozása, a büntetőeljárásban alkalmazható mediáció meghonosítása, végül pedig egy próbálkozás a kettős nyomtávú büntetőpolitika törvényi feltételeinek megteremtésére.⁶ Jólesik

intézmények és hatóságok a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a veszélyeztetettség megelőzése és megszüntetése érdekében kötelesek egymással együttműködni és egymást kölcsönösen tájékoztatni.

⁶ „A kriminálpolitika feladatai és a létező megközelítési módok ismeretében a polgári államok többsége az 1980-as évektől kezdődően kettős nyomtávú büntető politika megvalósítására törekszik. Ennek lényege, hogy eltérő eszközrendszer kíván létrehozni a társadalomra kiemelkedő veszélyt jelentő súlyos és a kisebb súlyú bűncselekményekben megnyilvánuló hagyományos bűnözéssel szemben. A társadalomra kevésbé veszélyes, de a bűnesetek többségét képező bűncselekmények elkövetőivel szemben a hagyományos büntető igazságszolgáltatás rendszeréből eltérő eszközöket kíván alkalmazni. Ilyen például hazánkban a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás a büntetőeljárásban, illetve a tevékeny megbánás a büntetőjogban. A kisebb súlyú kriminalitás területén a kriminálpolitika a szabadságvesztés kiváltására alkalmas alternatív szankciók alkalmazását ösztönzi. A kettős nyomtávú büntetőpolitika a társadalomra kiemelkedő veszélyt jelentő bűncselekményekkel szemben azonban továbbra is szabadságelvonással járó szankciók alkalmazása mellett foglal állást.” Ligeti Katalin: Kriminálpolitika. In Borbíró Andrea – Kerecsi Klára (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve 2009. I. Budapest, 2009. 79. o. <http://docplayer.hu/7953438-A-kriminálpolitika-es-a-társadalmi-bűnmegelőzés-kézikönyve-2009-borbiro-andrea-kerecsi-klara-szerk.html>.

arra emlékezmem, hogy az új kezdeményezések iránt érzékeny, művelt, lelkes, többnyire fiatal munkatársakkal dolgozhattam együtt. Maguk az intézmények és reformok azonban 2010 után túlnyomórészt felmorzsolódtak, régi kollegáim új pályára léptek vagy a szakma permvidékén bolyonganak.

A nyolcvanas években, a szociálismunkás-képzés hőskorában, az Alma utcai heves viták egyik résztvevőjeként igen sokat tanultam. A kemény ellenérveket meghallgatva azonban nem bölcsőbb lettem, hanem elszántabb. Most a kriminológus mesterképzésben próbálom meg saját rögeszméim megvalósítását egy olyan politikai helyzetben, amelyben már lebontották az alkotmányos fékek és ellensúlyok rendszerét, és a legszívesebben hamuval szórnák be a jogállami demokrácia intézményeinek a nyomait is.

Bízom azonban abban, hogy az általános elbizonytalanodás, a folyamatos szorongás és a növekvő bizalomhiány lassan, de biztosan minden alattvalóban kényszerítő erővé alakul át. Egyszer, a talán nem is olyan távoli jövőben az emberekben kialakul a leküzdhetetlen vágy az iránt, hogy állampolgárként gyakorolhassák azokat az alapvető jogokat, amelyeket korábban a valamilyen szociális biztonsággal szemben messze alulértékeltek. Ez az erő reményeim szerint át

fogja írni az egyes hivatásrendek szakmai felfogását is, rákényszeríti azokat az együttműködésre, de mindenekelőtt tisztázni fogja a most még igen homályos, főleg a mindenkori politikai elvárásokhoz és nem a legkorszerűbb szakmai sztemderdekhez igazodó felelősségi viszonyokat. Végül is nem lehet kizárni azt, hogy ebben az országban valamikor ismét kialakul a fékek és ellensúlyok rendszere, a jogállami alapintézmények szilárdságát pedig a demokratikus értékek iránt elkötelezett és felelős szakértelem biztosítja.

2016. április 14.